

Његошеве мисли, афоризме и рефлексije. Неке је Његошеве стихове наводио дословце и при том је употрежио знакове навода. Из неких је Његошевих стихова позајмио само идеју па ју је у својим дјелима друкчије изразио“.

Миловићева књига садржи велики број текстова о разноврсним темама, али увек у директној или индиректној вези са Његошем, добом у коме је живео и стварао, друштвено-политичком средином у којој је развијао своју делатност, и с његовим 'савременицима, са којима је долазио у везу или који су утицали на његов развој.

Овом књигом Миловићева изучавања Његоша нису завршена. У позбору он је најавио нову књигу *Његош у свом времену*. О

њему као владоцу постоји у своје доба запажена монографија Лазара Томановића *Петар II Петровић Његош као владалац* (Џетиње 1896), али она је одавно застарела и превазиђена новим истраживањима. О Његошу као владару и државнику објављени су у нашој и страниј историографији многи, међу собом контроверзни судови. Зато постоји оправдана нада да ће Миловић, на основу својих полувековних архивских истраживања, у овој најављеној књизи дати много пронађеног материјала и непознатих чињеница, које ће бацити нову светлост на ову велику историјску личност и на значајно доба у црногорској историји, обележено Његошевим именом.

Коста Милутиновић

УЈЕДИЊЕНА ОМЛАДИНА СРПСКА И ЊЕНО ДОБА 1860—1875, ГРАЂА ИЗ СОВЈЕТСКИХ АРХИВА

Матица српска и Институт за славистику и балканистику АН СССР,
Нови Сад 1977

Наша је историографија обогаћена зборником докумената из совјетских архива који се односе на рад Уједињене омладине српске и комплекс политичких односа везаних за балканско подручје. Зборник садржи 198 докумената на руском језику и сваки има кратку регесту. У веома занимљивом и инстинктивном предговору наш познати историчар др Никола Петровић објашњава и анализира историјску улогу Уједињене омладине српске, даје марксистичко-лењинистичку интерпретацију овог нашег националног покрета, објашњава његову суштину и значај објављене документације. Аутор предговора посебно се осврће на тенденциозно и ненаучно интерпретирање, оцењивање, па и потцењивање Омладине од стране српске конзервативне историјске школе између два рата. Уједињена омладина српска постала је у протеклој деценији предмет живог ин-

тересовања наше историјске науке, или бар оних њених представника који стоје на позицијима историјског материјализма. Никола Петровић с тим у вези примећује: „Снажан подстрек ревалоризацији реинтерпретацији ОМЛАДИНЕ као значајне, прогресивне историјске појаве нове српске, па и јужнословенске историје дао је међународни скуп поводом њене стогодишњице и ЗБОРНИК РАДОВА који је објављен после тога“.

Сам зборник, плод вишегодишњих истраживачких напора В. Н. Кондратјеве у совјетским архивима, даће, према Н. Петровићу, нове импулсе „настојањима да се пружи једна целовита, непристрасна, на историјским чињеницама заснована историјска слика овог политичког и културног покрета, у чијим су редовима биле окупљене све прогресивне и револуционарне снаге нашег друштва почетком друге половине

XIX века, у доба великих превирања и преображаја на староме континенту, који ће коначно преобразити из Европе феудалне у Европу буржоаску и капиталистичку“.

Грађа се односи на *петнаест пресудних година* новије српске, југословенске и балканске историје које су претходиле великој источној кризи од 1875. до 1878. г. и Берлинском конгресу. У овом периоду прогресивна струја нашла је најснажније идејно-политичко средиште управо у Омладини српској, организацији која је први пут у нашој новијој историји обухватила све области где је живео српски народ, тј. Србију, Црну Гору, те подручја под туђинском влашћу, у Отоманској империји и Хабсбуршкој монархији. С правом др Никола Петровић истиче да српска грађанска историографија није могла ваљано валоризовати и дати исцрпну научну оцену Уједињене омладине српске, јер је полазила од погрешне тврдње да је Омладина у погледу решења источног питања била плод „нереалне процене прилика и услова, оптерећена романтичарским илузијама и заносима, последица незрелог олноса према суровој стварности, несхватања да *штети* не значи и *моћи*, једном речју, понашала се као дете што верује да може руком дохватити месец.“, односно да се ради о сукобу једне „одговорне владе“ (кнеза Михајла) и „једног националистичког друштва које себи може штошта дозволити, а једна одговорна влада, дакако, то не може“. Тиме је замагљена суштина и искривљен смисао незапамћено жестоког политичког сукоба, који је избио између владајућег конзервативног и опозиционог прогресивног табора српског политичког живота шездесетих година XIX века, око најподеснијег начина за решење источног питања. Омладина, као прогресивни одред српског народа овога времена, била је у фокусу пажње конзуларних и дипломатских представника великих сила, аустроугарски политичари и обавештајци будним су оком пратили политичке прилике на Балкану и у Хабсбуршкој

монархији. Сви су били једнодушни у закључку да се у Омладини појавила једна озбиљна политичка прогресивна снага која се не сме потцењивати и која чини суштину и снагу омладинског покрета, покрета који је у противничком табору изазивао забринутост и подозрење. Заправо, радило се о једном јаком и утицајном покрету који је требало обезглавити, а приложена документација, као и претходно објављени и документи оповргавају тезу о **ОМЛАДИНИ КАО НАЦИОНАЛИСТИЧКОМ ДРУШТВУ**.

Наредни зборници грађе на исту тему допринеће, вероватно, решењу још једне дилеме: да ли се источно питање није могло или није хтело отворити одмах после аустријског пораза код Краљевог Градаца 1866, и због чега се обрачун са Османлијама одлагао све док источна криза није опет избила великом снагом 1875, да би се завршила *монструозним* одлукама Берлинског конгреса. Овај зборник грађе, узете из Архива спољне политике царске Русије, обогатиће, према томе, нашу историјску науку новим сазнањима: како о ставу великих сила према источном питању тако и према Уједињеној омладини српској која се залагала за радикално решење балканског питања, у складу с националним и социјалним интересима потлачених народа, мимо мешања великих сила у балканске ствари. Због овога програма дошло је до подозрења и отвореног непријатељства према немирној, бунтовној, демократској и напредним схватањима надахнутој новој организацији која је окупљала политички најактивнији део српског народа, од *либерала преко буржоаских демократа, националних револуционара до првих српских социјалиста*.

Непомирљив став и непријатељско држање према Омладини имале су оне велике силе које су отворено подржавале Османлијско Царство у жељи да га сачувају од пропасти. При томе, наравно, нијансе у стварима великих сила биле су очигледне. Због прогресивног и националноослободилач-

ког програма Омладине, бечка дипломатија и полиција, као што смо рекли, с посебном пажњом и нескривеним непријатељством партије су њен рад. С истом пажњом пратили су рад Омладине и руски дипломати, с обзиром на сталне интересе царске Русије за балканско подручје. Они су савесно уносили своја запажања у извјештаје које су редовно упућивали влади у Петроград и руском посланству у Цариград, а ти извјештаји, приложени у овом Зборнику, представљају драгоцене податке за опште прилике на југоистоку Европе и за рад Омладине. За разлику од извјештаја других великих сила, није тешко запазити да су руски извјештаји пуни непријатељских ставова према отоманској власти и симпатија према унђетеној раји. Сем тога, извјештаји руских представника богатији су и садржајнији и због тога имају већу информативну вредност и оригиналност него извјештаји и оцене представника великих сила наглоњених Порти. Та околност дошла је до изражаја и у овом зборнику и доприноси његовој вредности. Овде је важно дати још једно објашњење. Наиме, царска Русија имала је симпатије за прогресивне покрете потлачених народа само уколико су се они уклапали у глобалну политичку стратегију Русије на балканском подручју, односно у решење источног питања. Према томе, она није желела да „борба против османлијске власти на Балкану доведе до јачања демократских и револуционарних покрета и струја“. Разумљиво је да конзервативна царска влада није могла показати симпатије за спољнополитички програм Омладине: национално ослобођење балканских народа, посебно српског, на буржоаским основама, а поготово када се у њеним редовима нашао социјалиста Свегозар Марковић. Исти став према Омладини имале су клерикалне српске партије у Војводини и конзервативни режим у Србији.

Совјетски историчар В. Н. Кондратјева, научни сарадник Института за славистику и балканистику Академије наука СССР,

приређивач је овог важног зборника за нашу националну историју, а редактор др Никола Петровић и блиски сарадник приређивача од самог почетка, па и нешто касније створени Уређивачки одбор, били су сагласни да избор докумената треба извршити под веома широким углом, а то је значило уврстити не само оне документе који се односе на рад Омладине, него и све документе који су релевантни за општеполитичке прилике везане за балкански комплекс проблема. У складу са тим у Зборнику су објављени сви материјали о ослободилачким покретима, политичким кретањима и превирањима у Србији, Црној Гори и балканским земљама које су биле под османлијском влашћу у хронолошком редоследу од 1800—1875.

На припремању овог зборника успешно је сарађивао доктор историјских наука и научни сарадник Института за славистику и балканистику Академије наука СССР Владимир И. Фрејдзон.

Извјештаје су писали руски конзули из Београда, Дубровника, Крита, Рушчука, Битоља, Сарајева, Мостара, Тулче, Букурешта, Цариграда, што значи да је царска руска дипломатија имала покривен терен балканског подручја својим дипломатима и обавјештајима који су владу и III одељење Императорске канцеларије благовремено извјештавали о политичким покретима и организацијама у нашим земљама, у време деловања Омладине.

Документи говоре о помоћи аустријских Срба босанским устаницима, о тајним друштвима за борбу против турске власти, о припреми противуосманлијског устанка у Бугарској и на Балкану, о политичким односима Србије и Црне Горе, о жељи грчких хетериста да склопе савез са Србијом у циљу заједничког устанка Грка и Словена, о интересовању Италије за политичке прилике на Балкану, о тајним устаничким друштвима у Херцеговини и њиховој нади за помоћ из Србије, о забрани уношења словенских листова из Аустрије и Србије у Отоманско царство на-

стањено словенским становништвом, о бугарском конгресу у Букурешту и пројекту „Југословенског царства“ који је на њему прихваћен и о тежњама бугарских револуционара, о утицају Омладине међу српским живљем у Босни, о антитурском расположењу Црне Горе, о односима Намесништва и првака Омладине, о односу црногорске владе и Штросмајерове Хрватске народне странке, о суђењу Васи Пелагићу и његовом храбром држању као и одјеку овог догађаја међу босанским Србима, о разилажењу међу намесницима у питању Омладине, о добрим односима између књаза Николе и Омладине, његовим политичким гледиштима и разилажењу са намесничким режимом у Србији, о разилажењу Омладине и патријарха на Карловачком сабору, о узроцима одгађања скупштине Омладине на Цетињу, о прогонима Омладине и хапшењу браће Перовић које је извршено под утицајем аустроугарске дипломатије због страховања од југословенског ослободилачког покрета, о аустријским плановима за окупацију Босне и Херцеговине, о порасту утицаја Омладине у Србији и Угарској и све већем утицају Омладине међу Србима уопште, о сукобу Намесништва и књаза

Николе и ставу Омладине према том сукобу, о јачању политичке пропаганде из Славоније и Србије и намерама Омладине да подигне устанак на Балкану, о боравку вођа Омладине на Цетињу и о меморандуму који су уручили књазу Николи, о одјеку херцеговачког устанка у нашим земљама, у Бугарској, Криту, Грчкој, о помоћи младих Црногораца херцеговачким устаницима, о ставу службене Србије и Црне Горе према устаницима као и могућностима за противосманлијску акцију.

Објављивањем овога зборника обogaњена је наша историографија прворазредним изворима једног важног периода наше националне историје, када националноослободилачки покрети у нашим земљама под туђинском влашћу добијају нове импулсе у организованом отпору против стране доминације који ће трајати све до балканских и I светског рата. Истовремено, Зборник је подстицај за даље истраживање нових докумената из архива царске Русије, која је са посебном пажњом пратила развој националоослободилачких покрета код словенских народа на југоистоку Европе.

Миленко Патковић

НАДЕЖДА ЈОВАНОВИЋ, СИНДИКАЛНИ ПОКРЕТ У СРБИЈИ (1935—1941) Београд, 1984, 317.

Недавно изашлом књигом Наде Јовановић о синдикалном покрету Србије јавност се упознаје са овом организацијом у трајању од више од пола деценије пред шестоаприлски рат. Тиме се заокружава напор Института за историју радничког покрета Србије на изучавању синдикалног покрета у Србији између два рата, који је од великог значаја за објективно сагледавање држања његових чланова у ослободилачком рату и револуцији. У уводу се каже да је почетком 1935. деловало неколико синдикалних формација различитог правца —

од реформистичког, неутралног или аутономног до савеза који су се налазили под владином заштитом и покровитељством. По Нади, највећи по броју чланова и утицају на раднички покрет био је Главни раднички савез — обласна организација Уједињеног радничког синдикалног савеза Југославије, синдикат реформистичког правца на челу са социјалистима. Он је крајем 1934. имао око 7.000 чланова. После УРС-а по броју чланова је био Општи раднички и намештенички синдикат Југославије формиран 1933. са око 4.500, већином